

Zoran Pavlović
Institut društvenih nauka
Beograd

SVETSKO JAVNO MNJENJE O SVETSKOJ EKONOMSKOJ KRIZI¹

Predmet rada su stavovi građana različitih delova sveta prema nekim aspektima tekuće ekonomske krize. Analizirana je podrška građana iz više desetina država u svetu slobodnom tržištu i tržišnoj privredi, ali i državnim intervencijama u privredi, kao i očekivanja u vezi sa poboljšanjem ili pogoršanjem ekonomskih uslova u njihovoj zemlji, ali i svetu u celini i sl. Pored toga, u kontekstu ekonomske krize, analizirane su promene stavova u vezi sa navedenim temama u poslednjih nekoliko godina. Empirijsku osnovu rada predstavljaju globalna istraživanja (svetskog) javnog mnjenja koja širom sveta redovno sprovodi *Gallup International Association* i *GlobeScan Incorporated*. Rezultati pokazuju da većinu svetske populacije karakteriše pesimizam u vezi sa očekivanjima od 2009. godine, predviđa se pogoršanje ekonomske situacije u zemlji i svetu, kao i porast nezaposlenosti. Opada globalna podrška tržišnoj privredi kao sistemu na koji bi svet u budućnosti trebalo da se osloni, kao i prihvatanje državnih intervencija u oblasti privrede, dok, istovremeno, dolazi do izvesnog približavanja značenja ova dva pojma u percepciji običnih građana. Takođe, preovlađuje uverenje da su nužne neke radikalne promene ekonomskog sistema. U završnom delu diskutuju se značaj i implikacije dobijenih rezultata.

Ključne reči: svetsko javno mnjenje, ekonomska kriza, tržišna privreda, stavovi.

UVODNA RAZMATRANJA

Krah američkog hipotekarnog tržišta u leto 2007. godine koji je doveo do urušavanja finansijsko-ekonomskog poretka sveta zasnovanog na neprikosnovenosti slobodnog tržišta i privatnog vlasništva, za ishod je imao preispitivanje bazičnih načela tržišne privrede (i kapitalizma uopšte) kao najboljeg sistema na koji bi svet u budućnosti trebalo da se osloni. Globalna kriza, najveća u poslednjih sedam decenija, doprinela je tome da se sve češće čuju glasovi o budućnosti sveta posle krize, o novom svetskom poretku (povećanoj ulozi Kine, Indije i drugih delova Azije i Latinske Amerike), ali i o nužnosti revidiranja kapitalističkog sistema i njegove transformacije u „kreativni kapitalizam“, „kapitalizam sa savešću“, „moralni kapitalizam“, „socijalnu tržišnu ekonomiju“ i sl., budući da je „egoističnom“ ili „amoralnom“ kapitalizmu koji se ne oslanja na veru ili etiku, već na advokate, došao kraj.

Argumentacija za takav pesimizam prisutna je na svakom koraku. Pad globalne industrijske proizvodnje, recesija u brojnim razvijenijim zemljama sveta, nagli porast nezaposlenosti kao posledica masovnih otpuštanja, kao i porast broja siromašnih ukazuju na to da sa tekućim sistemom ekonomskog funkcionisanja nešto ozbiljno nije u redu. To je sa druge strane za ishod imalo ono što je donedavno u koncepciji liberalnog kapitalizma izgledalo nezamislivo – masivne intervencije države u privredi – i, po nekima, uvođenje elemenata socijalističkog sistema. A ne tako davno, Fukujama, poznati zagovornik liberalnog kapitalizma (Fukujama, 2002), pisao je da „*ukoliko socijalizam označava politički i ekonomski sistem u kome vlada kontroliše veliki deo ekonomije i raspodeljuje bogatstvo kako bi proizvela socijalnu jednakost, onda mislim da je sigurno reći da je verovatnoća da se on u*

¹ Ovaj rad je deo projekta „Demokratski modeli unapređivanja društvene kohezije, tolerancije, ljudskih prava i privrednog razvitka u političkim i institucionalnim procesima evropskih integracija Srbije“ (149017) koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

bilo kom trenutku u sledećoj generaciji vrati, bliska nuli“ (Fukuyama, 2000). Iako su tekuće intervencije u državama širom sveta, prema nekim stanovištima, uglavnom usmerene na spasavanje kapitalista (mada to varira od slučaja do slučaja) i trebalo bi da budu privremenog karaktera (iako nema saglasnosti o periodu trajanja krize), ipak je u pitanju intervencija vlade, odnosno neki oblik socijalističke intervencije koji je u direktnoj suprotnosti sa Fukujaminim predviđanjima.

Pored nekih institucionalnih aspekata, kriza svakako utiče na dominantne stavove građana jedne zajednice, manje ili više pogođene krizom. Nepregledni spisak empirijskih nalaza ukazuje na značaj (dugoročnog) socioekonomskog razvoja za dominantne stavove, vrednosti i karakteristike preovlađujućih pogleda na svet građana jednog društva (npr. Inglehart, 1990; Inglehart&Welzel, 2005; Inkeles, 1969; Inkeles & Smith, 1974; Lerner, 1964; Lipset, 1969; Schwartz, 2007), pri čemu gotovo da nema spora da ekonomski razvoj podstiče promene – od individualnih promena shvatanja o pojedinim aspektima društva i života uopšte, preko promena dominantnih vrednosti i uverenja jedne zajednice, do promena suštinskih karakteristika svojevrsnih transnacionalnih kulturnih regiona različitih delova sveta. I kriza svakako podstiče promene, ali bi se, prema shvatanjima nekih od vodećih teoretičara današnjice, moglo očekivati da njeni efekti budu kvalitativno drugačiji i, što je važnije, nazadni. Implikacije koje proističu iz nekih manje ili više razvijenih teorija koje imaju brojne empirijske potvrde pružaju kranje pesimističnu sliku. Ronald Inglehart, jedan od vodećih zagovornika (revidirane) teorije modernizacije danas, socioekonomski razvoj vidi kao početnu kariku u uzročnom lancu kulturnih promena koja za konačni ishod imaju razvoj i efikasno funkcionisanje demokratskih institucija (Inglehart, 1997; Inglehart&Welzel, 2005; Inglehart, 2007). Čitav proces odvija se putem smene generacija i socijalizacije u okolnostima blagostanja koja stvara uzrasne razlike, što u perspektivi vodi promenama na populacionom nivou. Odsustvo ekonomskog razvoja uzrokuje odsustvo interuzrasnih razlika, što vodi kulturnoj stagnaciji i nepremostivim preprekama dalje demokratizacije društva. Ukoliko je ovaj autor u pravu i ukoliko se potvrde neke crne prognoze o trajanju krize, čitave generacije mogle bi stasati u vremenu izrazite ekonomske nesigurnosti, pa bi i pojam demokratije mogao doživeti sudbinu pojma kapitalizma. Ipak, verovatnijim se čine pretpostavke da će tekuća kriza proizvesti izvesne promene u stavovima i vrednostima građana širom sveta koje mogu biti okarakterisane kao period-efekat – privremene promene kao posledica fluktuacija u socioekonomskom okruženju.

Predmet ovog rada upravo je uticaj tekuće krize na neke stavove građana iz većeg broja zemalja širom sveta, za koje se sa pravom može očekivati da su direktno zavisni od globalnih ekonomskih kretanja budući da se odnose baš na neke aspekte tih procesa. Promene u svesti običnih građana trebalo bi da budu najočiglednije na nivou javnomnjenjskih sudova koji su stavovski utemeljeni u strukturi ličnosti pojedinca i odnose se na teme koje, sa jedne strane, spadaju u oblast visoke politike koja običnom čoveku može izgledati udaljeno i nerazumljivo (npr. pojam tržišne privrede), dok su, sa druge strane, u pitanju teme koje su trenutno dominantne u domaćoj i inostranoj javnosti i čije su neposredne posledice već uočljive u svakodnevnom životu. Dok se manje-više jasni stavovi političkih elita širom sveta i međunarodnih organizacija već ogledaju u konkretnim potezima koji se preduzimaju u cilju spašavanja privrede koja sve više posustaje², pitanje je šta obični građani misle o trenutnim ekonomskim dešavanjima.

² Na poslednjem sastanku grupe G20, održanom u Londonu 2. aprila 2009. godine, doneta je odluka da se u svetsku ekonomiju „ubaci“ hiljadu milijardi dolara.

METOD I PODACI

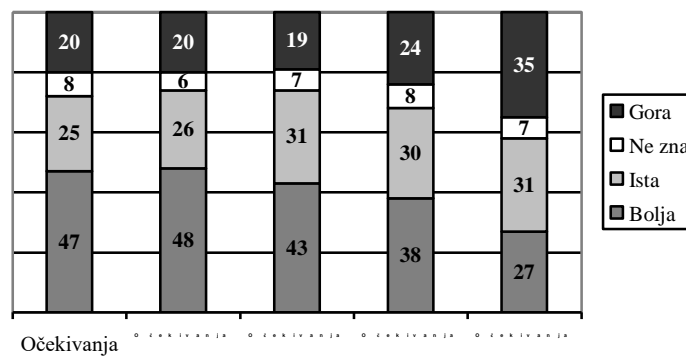
Empirijsku osnovu rada predstavljaju globalna istraživanja (svetskog) javnog mnjenja koja širom sveta redovno sprovodi *Gallup International Association* i *GlobeScan Incorporated*. Analizirano je više aspekata odnosa građana različitih delova sveta prema tekućoj krizi: predviđanja daljeg toka ekonomskog razvoja u 2009. godini, kako u svetu u celini, tako i u vezi sa nacionalnim ekonomijama; poverenje u sistem tržišne privrede, odnosno vladine intervencije u privredi, kao i njihov međusobni odnos; stav prema potrebi krupnih promena globalnog, tj. „lokalnog“ ekonomskog sistema.

REZULTATI I ANALIZA

Očekivanja u vezi sa daljim ekonomskim razvojem

Internacionalna *Voice of People* anketa koju je krajem 2008. godine na 45700 ispitanika³ sproveo Galup, pokazuje da se godina koja dolazi očekuje sa više pesimizma (35%) nego optimizma (27%). Pesimizam po prvi put u poslednjih pet godina postaje dominantno osećanje u vezi sa godinom koja sledi (grafik br. 1). Pad optimizma od 2005. do 2009. g. linearan je i postepen, ali je tekuća finansijska kriza očigledno uticala na ove odgovore, rezultirajući intenzivnim padom optimizma sa 38% na početku 2008. na 27% na početku 2009. godine.

Grafik br. 1: Da li će godina koja sledi biti bolja ili gora od prethodne? (u %)

Izvor: Gallup International Voice of the People 2008.

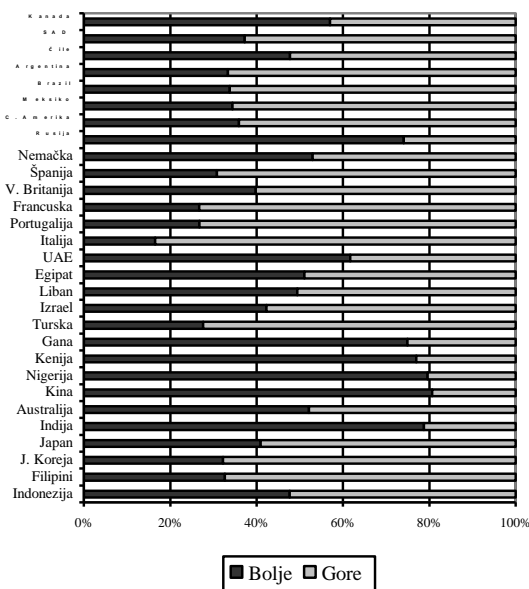
Istraživanje je pokazalo da većina svetskih građana 2009. opisuje kao godinu ekonomskih teškoća (52%) i godinu kojom će dominirati nezaposlenost (66%). Upravo strah od nezaposlenosti ima glavni efekat na osećaj pesimizma u vezi sa ekonomskim očekivanjima. Dve trećine svetske populacije (66%) očekuje da će se broj nezaposlenih u narednoj godini u njihovoj zemlji uvećati, dok samo 14% misli suprotno.

³ Istraživanje je sprovedeno krajem 2008. g. u sledećim državama: Argentina, Australija, Austrija, Bahrein, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kamerun, Kanada, Kina, Kolumbija, Hrvatska, Češka, Danska, Egipat, Nemačka, Grčka, Hong Kong, Island, Indija, Indonezija, Irska, Italija, Japan, UNMIK Kosovo, Kuvajt, Liban, Luksemburg, Makedonija, Holandija, Novi Zeland, Norveška, Pakistan, Peru, Filipini, Rumunija, Rusija, Srbija, Singapur, Južna Koreja, Švajcarska, Turska, Ukrajina, Velika Britanija, SAD i Venecuela. Istraživanje je sprovedeno na reprezentativnim uzorcima, face-to-face intervjuima, telefonskim ili putem interneta.

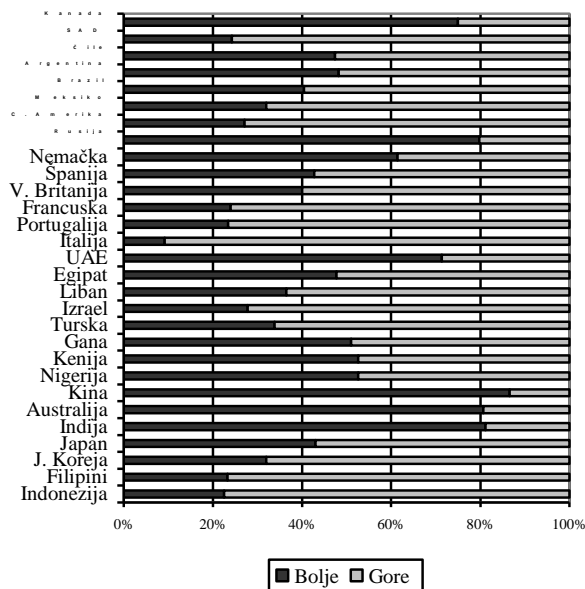
Percepcija daljeg toka ekonomskog razvoja nije uniformna i primetne su velike razlike između građana različitih država (grafik br. 2). Praktično je moguće govoriti o dve grupe – populacije polovine od 34 zemlje za koje postoje podaci saglasni su u vezi sa tim da će se ekonomska situacija u svetu razvijati na gore. U ovoj grupi dominiraju razvijenije demokratske zemlje, poput Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije, Francuske i sl. (koji su najviše i pogođene krizom), uz izuzetke od ovog trenda koje predstavljaju građani Kanade, Nemačke i Australije koji su većinski optimistički raspoloženi. Najpesimističniji su svakako građani Italije, gde svega nešto manje od jedne petine građana predviđa boljitak.

Drugu grupu čini ostatak svetske populacije koji predviđa poboljšanje ekonomske situacije na globalnom nivou. U tome prednjače građani Rusije, Kine, Indije, Nigerije, Kenije i Gane. U proseku 45% građana analiziranih zemalja predviđa pogoršanje ekonomske situacije u svetu.

Grafik br. 2: Procena promene ekonomske situacije u svetu (u %)

Grafik br. 3: Procena promene ekonomske situacije u zemlji (u %)

Izvor: worldpublicopinion.org;

Napomena: reprezentativan uzorak 34500 ispitanika iz 34 zemlje; C. Amerika – Kostarika, El Salvador, Gvatemala, Honduras, Nikaragva, Panama.

Sličan obrazac primetan je i u vezi sa procenom daljeg razvoja ekonomske situacije u zemlji. Dok građani pojedinih zemalja predviđaju poboljšanje ekonomske situacije u zemlji (npr. Kanada, Rusija itd.), drugi misle upravo suprotno (npr. Italija, Francuska, Portugalija i sl.). Uočljiv je nešto veći pesimizam u vezi sa razvojem ekonomske situacije u zemlji u poređenju sa razvojem svetske ekonomske situacije. Građani većeg broja zemalja predviđaju „crne dane“ za svoju ekonomiju (19 država), nego što je to slučaj za globalnu ekonomiju (17 država). U proseku, polovina od ukupnog broja anketiranih predviđa pogoršanje ekonomske situacije u zemlji (50%)⁴.

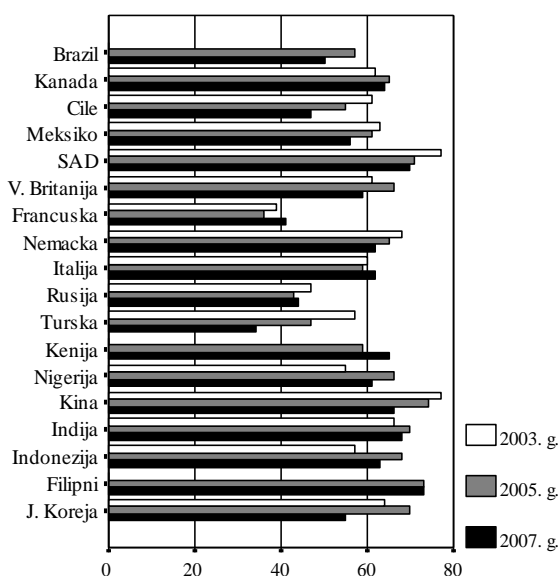
⁴ Građani 27 zemalja Evropske unije pokazuju nešto drugačiju sliku od ovog „svetskog“ proseka, kako u vezi sa globalnim ekonomskim kretanjima tako i u vezi sa nacionalnim ekonomijama. Eurobarometar istraživanje sredinom 2008. g. pokazalo je da 49% građana Evropske unije predviđa pogoršanje ekonomske situacije u svetu, dok, u proseku, 41% njih to isto misli i za nacionalne ekonomije.

Međutim, najvažniji podatak jeste analogna distribucija procene kvaliteta promene ekonomskih procesa (bolje/gore) ukoliko se uporede procene koje se tiču sopstvene države i sveta u celini. Drugim rečima, oni koji su pesimistični predviđaju kako pogoršanje ekonomskih uslova u sopstvenoj zemlji, tako i u svetu u celini, i obrnuto. Izuzeci od ovog trenda su malobrojni, dok su razlike koje se pritom javljaju slabog intenziteta. Tako, recimo, građani pojedinih zemalja bolju ocenu daju ekonomiji u globalu, neko nacionalno (npr. građani Španije ili Argentine), dok za druge važi upravo suprotno (npr. građani Gane, Kenije, Indonezije). Očigledno je da je percepcija svetske ekonomske krize, uz svest o njenim mogućim posledicama po nacionalne ekonomije u sve više integrisanom svetu i zavisnost „lokalne“ ekonomske situacije od globalnih kretanja, uslovlila pesimistična predviđanja i na konkretnom nivou.

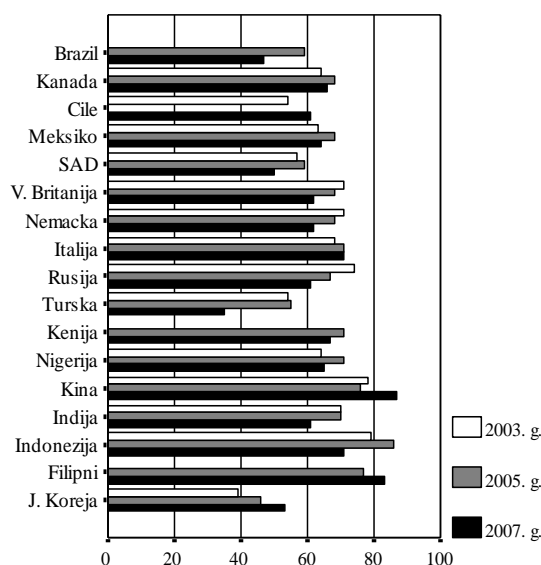
Poverenje u tržišnu i regulisanu tržišnu privredu

U kontekstu izraženog pesimizma u vezi sa daljim ekonomskim razvojem, istraživanje sprovedeno neposredno pre trenutne nestabilnosti (krajem 2007. g.), kao i nekoliko ranijih godina, pokazuje da većina građana u svim analiziranim zemljama, ipak, nastavlja da podržava slobodno tržište, ali je tokom poslednje dve godine podrška opala u 10 od 18 država koje su regularno anketirane od strane *GlobalScan*-a.⁵ U nekoliko država pad podrške je izrazit (grafik br. 4).

Grafik br. 4: Stav prema tržišnoj ekonomiji u različitim zemljama u tri istraživanja (u %)

Grafik br. 5: Stav prema regulisanoj tržišnoj ekonomiji u različitim zemljama u tri istraživanja (u %)

Izvor: www.worldpublicopinion.org

Napomena: Procenti se odnose na broj ispitanika koji se potpuno ili uglavnom slažu da je tržišna privreda najbolji sistem na kome bi trebalo zasnovati budućnost sveta, odnosno na broj ispitanika koji se potpuno ili uglavnom slažu da je tržišna privreda najbolji sistem ukoliko je udružena sa intervencijom države; za Brazil, Keniju i Filipine nisu dostupni podaci iz 2003., a za Čile iz 2005. g.

⁵ Istraživanje je sprovedeno na 9357 građana Brazila, Kanade, Čilea, Kine, Francuske, Nemačke, Velike Britanije, Indije, Indonezije, Italije, Kenije, Meksika, Nigerije, Filipina, Rusije, Južne Koreje, Turske i Sjedinjenih Američkih Država koji su intervjuisani face-to-face ili telefonskim putem. Uzorak čine punoletni građani navedenih zemalja (stariji od 18 godina).

U sva tri posmatrana perioda, tržišna privreda ima, u grupi analiziranih zemalja kao celini, većinsku podršku uz minimalne oscilacije (2003. g. – 61%; 2005. g. – 61%; 2007. g. – 58%). U 2005. g. samo u jednoj zemlji, Francuskoj, više je onih koji se ne slažu sa tvrdnjom da slobodno tržište i tržišna ekonomija jesu najbolji sistem na kome bi trebalo bazirati budućnost sveta. Danas je to Turska, gde je podrška tržišnoj privredi opala sa 47% u 2005. g., na 35% u 2007. g., dok je procenat onih koji joj se suprotstavljaju porastao sa 36% na 41%. Podrška tržišnoj privredi takođe je opala među građanima Južne Koreje (15 procentnih poena) i Čilea (14). Pad, iako slabijeg intenziteta, uočljiv je i u Kini (9 procentnih poena), Velikoj Britaniji (7), Brazilu (7), Meksiku (6) i Keniji (6). Jedina država u kojoj je uočljiv suprotan trend jeste Francuska, ali u toj zemlji i dalje je više onih koji se ne slažu (45%), nego onih koji se slažu sa tvrdnjom (41%).

U poslednjem registrovanom periodu, najviše poverenja u sistem tržišne privrede ispoljavaju građani Filipina (73%) i Sjedinjenih Američkih Država (70%), dok je najmanje zagovornika među Francuzima (41%) i, naročito, Turcima (34%).

Ukoliko se ima u vidu trend u trogodišnjem periodu obrazac nije uniforman; negde dolazi do linearnog pada (npr. populacija Meksika ili SAD); negde je u pitanju svojevrsni cik-cak profil – poverenje raste u periodu 2003-2005. g., pa opada od 2005-2007. g. (npr. građani Indije). Ipak, u većini zemalja većina građana ima poverenje u tržišnu privredu, uz izuzetak Čilea (47%), Francuske (41%), Rusije (44%) i Turske (34%). Jedino se Francuzi i Rusi u sva tri posmatrana perioda većinski ne slažu sa tvrdnjom da je tržišna privreda najbolji sistem na koji bi svet u budućnosti trebalo da se osloni.

Istovremeno, u 17 od 18 analiziranih država, većina građana slaže se sa tim da slobodno tržište i tržišna privreda u interesu društva najbolje deluju ukoliko su udruženi sa snažnom regulacijom od strane vlade (grafik br. 5). Štaviše, među onima koji se slažu da je tržišna privreda najbolji sistem, tri četvrtine njih se takođe slaže da ona najbolje funkcioniše uz snažnu regulaciju od strane vlade. Oni koji nisu entuzijasti u vezi sa tržišnom privredom podeljeni su u vezi sa tim da li ona najbolje funkcioniše uz regulaciju.

Iako u proseku ima 62% zagovornika, u periodu od 2005-2007. g. u većini zemalja dolazi do opadanja prihvatanja upliva države (Brazil, Kanada, Meksiko, SAD, Britanija, Nemačka, Rusija, Kenija, Nigerija, Indija, Indonezija i Turska); u manjem broju zemalja raste broj građana koji se slaže sa intervencijama vlade (Kina, Filipini, Južna Koreja), dok je situacija u Italiji nepromenjena. Najveći rast protivljenja regulaciji tržišta ispoljavaju Turci (20 procentnih poena), dok je najveći entuzijazam u vezi sa tim prisutan u populaciji Kine (rast od 11 procentnih poena), što su ujedno najveći zagovornici intervencija države (Kinezi - 87%), odnosno njeni oponenti (Turci - 35%) u poslednjem sprovedenom istraživanju. Ipak, uz izuzetak Brazila (47%) i Turske (35%), u većini zemalja najveći broj građana je, ipak, za regulisanu privredu.

Uporedna analiza

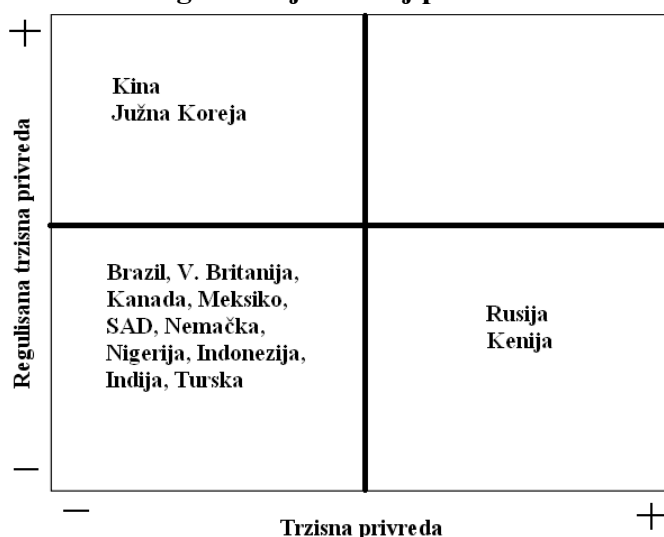
Među deset zemalja u kojima je došlo do pada u vezi sa stavom o regulaciji, šest od njih takođe pokazuje pad u vezi sa podrškom tržišnoj privredi kao najboljem sistemu, dok se samo u jednom slučaju javlja porast. Tri zemlje koje su 2005. g. bile najveći zagovornici tržišne privrede – Kina, Filipini i Južna Koreja – pokazuju značajan porast slaganja sa idejom da je neophodna regulacija. Sve to ukazuje na važnost uporedne analize dva trenda.

Ukoliko se podaci u periodu 2005-2007 g. posmatraju istovremeno, dominantan obrazac jeste pad poverenja kako u tržišnu, tako i u regulisanu tržišnu privredu koji karakteriše većinu analiziranih zemalja (grafik br. 6). Donekle konflikta situacija prisutna je među građanima Kine i Južne Koreje (kod kojih opada poverenje u tržišnu privredu, ali raste

prihvatanje državnih intervencija), odnosno Rusije i Kenije (obrnuto). Ni u jednom slučaju ne dolazi do istovremenog porasta prihvatanja.

Analiza odnosa izraženosti podrške tržišnoj i regulisanoj tržišnoj privredi otkriva još neke interesantne podatke. Naime, u prvom posmatranom periodu, 2003. godine, između podrške jednom ili drugom obliku nije bilo značajne povezanosti ($r = -.057$; $p=.845$), mada je odnos bio negativan. To praktično znači da izraženija podrška tržišnoj privredi nije bila na jasan način povezana sa podrškom njenoj regulisanoj varijanti ili je čak jedno bilo nesaglasno sa drugim – što viša podrška tržišnoj privredi u populaciji određene države, to niže vrednovanje vladinih intervencija u privredi. Dve godine kasnije, 2005. godine, povezanost je i dalje neznačajna, ali pozitivna ($r = .264$; $p=.323$) – poverenje u sistem tržišne privrede postaje praćeno istovremenim poverenjem u sistem regulisane tržišne privrede. Najzad, u poslednjem posmatranom periodu, 2007. godine, ova veza je izrazito pozitivna, pri čemu je i statistički značajna ($r = .655$; $p=.01$). U zemljama u kojima postoji veliko poverenje u tržišnu privredu, postoji i veliko poverenje u upliv države u privredu, i obrnuto. Dva, donedavno, nepomirljiva sistema ekonomskog funkcionisanja se na izvestan način u svesti običnih građana poistovećuju.

Grafik br. 6: Odnos promena podrške tržišnoj i regulisanoj tržišnoj privredi

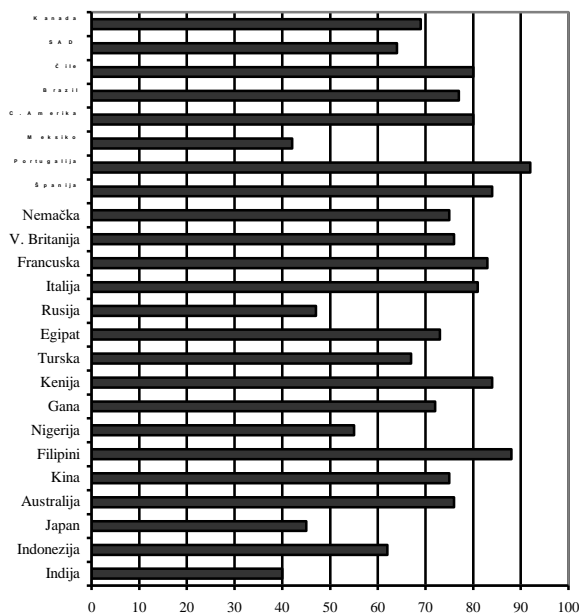
Napomena: nisu uključene zemlje za koje nije bilo moguće poređenje: Čile (nedostaju podaci za 2005. g.), Italija (raste poverenje u tržišnu privredu, ali stagnira podrška regulisanoj privredi) i Filipini (raste podrška regulisanoj privredi, ali stagnira poverenje u tržišnu privredu); „+“ i „-“ označavaju rast, odnosno pad poverenja.

Možda bi bolje bilo reći da zagovaranje tržišne privrede sve više ustupa mesto prihvatanju realnosti sa kojom se svet suočava i masivnim intervencijama države u privredu širom sveta. Na to ukazuje jednostavan podatak da je u većini zemalja za koje postoje podaci, podrška regulisanoj tržišnoj privredi trenutno izraženija. Drugim rečima, u većini zemalja veći je procenat onih koji smatraju da tržišna privreda najbolji sistem ukoliko je udružena sa intervencijom (Kanada, Čile, Meksiko, Britanija, Italija, Rusija, Turska, Kenija, Nigerija, Kina, Indonezija, Filipini). „Neregulisana“ tržišna privreda ima više zagovornika među građanima Brazila, Sjedinjenih Američkih Država, Indije i Južne Koreje, dok Nemci u jednakom stepenu prihvataju i jedno i drugo.

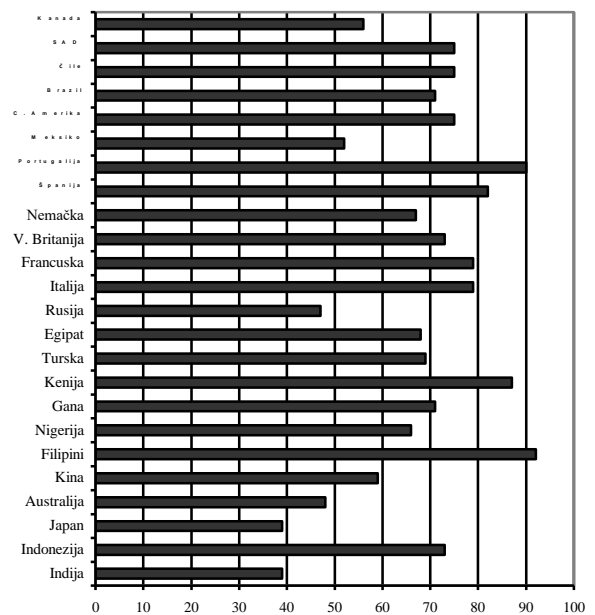
Stav prema promenama ekonomskog sistema

U skladu sa analizom na prethodnim stranama, ne čude podaci koji su prikazani u graficima br. 7 i 8. Istraživanje sprovedeno u 24 zemlje⁶ u periodu novembar 2008. g. – februar 2009. g., pokazuje da većina građana smatra da su potrebne krupne promene međunarodnog ekonomskog sistema kako bi se razrešila tekuća kriza. U čak 20 od 24 uključene zemlje većina (u proseku 68%) smatra da su neophodne fundamentalne promene međunarodnog ekonomskog sistema (grafik br. 7). Najveći zagovornici toga jesu Portugalci (92%), Španci (84%), građani Filipina (88%) i Kenije (84%), dok to najmanje prihvataju Rusi (47%), Japanci (45%), Meksikanci (42%) i građani Indije (40%).

Grafik br. 7: Potrebne su krupne promene u međunarodnom ekonomskom sistemu (u %)

Grafik br. 8: Potrebne su krupne promene u nacionalnoj ekonomiji (u %)

Izvor: worldpublicopinion.org.

Napomena: reprezentativan uzorak 29913 ispitanika iz 24 zemlje; C. Amerika – Kostarika, El Salvador, Gvatemala, Honduras, Nikaragva, Panama; procenti se odnose na broj građana koji smatraju da su potrebne krupne promene međunarodnog, odnosno nacionalnog ekonomskog sistema.

Slično, najveći broj građana u većini zemalja (u proseku 62%) smatra da su analogne promene potrebne u vezi sa nacionalnim ekonomijama kao odgovor na ekonomsku krizu (grafik br. 8). To je posebno slučaj sa nekim od razvijenijih ekonomija koje su teže pogođene krizom, poput Portugalije (90%), Španije (82%), Sjedinjenih Američkih Država (75%) i Velike Britanije (73%). Japan i Indija imaju najmanji broj zagovornika revolucionarnih promena (po 39%).

⁶ Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 29913 ispitanika u sledećim zemljama: Australija, Brazil, Kanada, Čile, Kina, Centralna Amerika (Kostarika, El Salvador, Gvatemala, Honduras, Nikaragva, Panama), Egipat, Francuska, Nemačka, Gana, Indija, Španija, Turska, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Serijska istraživanja u velikom broju zemalja širom sveta koja su uključivala na desetine hiljada ispitanika, u periodu 2003-2009. g., neposredno pred početak i tokom ekonomske krize, ukazuje na povećanu osetljivost običnih građana na dominantne teme koje se ogledaju u promenama preovlađujućih mišljenja i uverenja o pojedinim aspektima društvenog funkcionisanja. Svega četvrtina svetske populacije (27%) sa nadom gleda u narednih dvanaest meseci, što je razumljiva reakcija ukoliko se ima u vidu da 45% građana predviđa pogoršanje svetske ekonomske situacije u predstojećim mesecima, dok svaki drugi (50%) smatra da se ekonomskom sistemu zemlje u kojoj živi ne piše dobro.

Ipak, u većini zemalja za koje postoje podaci najveći broj ispitanika i dalje ima poverenje u sistem tržišne privrede (60%), ali jednak broj njih (62%) to prihvata samo uslovno – ukoliko je udruženo sa državnom intervencijom. Ali, neizvesnost u pogledu efekata i trajanja krize⁷, teške posledice koje se već osećaju kod običnih ljudi⁸ i pesimistička očekivanja vode preispitivanju bazičnih principa ekonomskog ustrojstva sveta, što za rezultat ima lagani pad poverenja i u jedan i u drugi oblik u poslednjih nekoliko godina. Za dvotrećinsku većinu (68%) pravi (i jedini) odgovor na krizu jeste fundamentalna promena ekonomskog sistema funkcionisanja sveta.

Nema apsolutne saglasnosti svetskog mnjenja ni po jednom pitanju jer je uticaj krize na dominantne stavove jedne zajednice očigledno selektivan ili posredovan nizom nekih drugih faktora. Različite zemlje su u različitom stepenu pogođene krizom; brzina i kvalitet reakcije političkih elita, kao i uspešnost mera za ublažavanje posledica krize različita je u različitim zemljama; stabilnost institucija jednog društva i nivo prethodnog društveno-ekonomsko-političkog razvoja svakako je uticao na obične građane i njihove stavove u vezi sa krizom; važnu ulogu imaju i međunarodne institucije od kojih se očekuju neke konkretne mere i preporuke u vezi sa tekućom situacijom; spremnost i sposobnost konkretnih pojedinaca da preuzmu aktivnu ulogu u saniranju posledica krize na njihov svakodnevni život varira od jednog društva do drugog itd. Sve to moglo je uticati na različitu percepciju globalne krize i stavove u vezi sa tim. Ipak, budući da se efekti krize u bilo kom društvu manifestuju na analogan način (pad društvene proizvodnje i bruto domaćeg proizvoda, smanjenje primanja i ličnog životnog standarda, porast nezaposlenosti i sl.), oni za ishod imaju koliko-toliko uniformne reakcije i saglasnost između ispitanika najrazličitijih delova sveta u percepciji krize, stavovima u vezi sa tim i očekivanjima od neposredne budućnosti. Drugim rečima, saglasnost postoji, iako ona nije apsolutna i iako se konsenzus još uvek čini dalekim⁹.

Na opštijem nivou, izloženi rezultati sugerišu da je tržišna privreda već bila počela da gubi poverenje građana pre sloma berzi i rasplamsavanja globalne krize. Istovremeno, čini se da onda kada ljudi imaju sumnje u sposobnost političkih elita da na pravi način reše probleme i regulišu tržište, umanjuje se kako poverenje u same elite, tako i u sistem tržišne privrede u celini. Zahuktavanje krize samo je dodatno produbljivalo nepoverenje običnih građana prema (regulisanom) slobodnom tržištu.

⁷ Ranije pomenuto istraživanje sprovedeno početkom 2009. g. pokazuje da postoji duboka podela među građanima 25 zemalja u pogledu trajanja krize. Praktično identičan broj njih smatra da će se ekonomska situacija popraviti u narednih godinu dana (44%), odnosno da će kriza potrajati dve i više godina (43%).

⁸ Isto istraživanje pokazuje da manjina od 42% ispitanika izjavljuje da je samo u malom stepenu pogođena tekućom krizom.

⁹ Zapravo nema saglasnosti ni među onima koji bi trebalo da krizu razreše. Postoji nekoliko različitih pristupa rešavanju problema krize. Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija i Japan zalažu se za maksimalna državna ulaganja, Francuska i Nemačka se tome opiru, dok Kina i Rusija imaju neke svoje ideje za izlazak iz krize.

Činjenica je da intervencije države u sektoru privrede uprkos svemu imaju većinsku podršku građana širom sveta (uz sve razlike koje u vezi sa tim postoje), kao i tržišna privreda kao koncept, što je dobra vest za kreatore (ekonomske) politike, budući da su njihovi aktuelni potezi prihvaćeni od strane onih koje oni predstavljaju, što je još jedan dokaz da mnjenje utiče na politiku, ali i da politika utiče na mnjenje (Page&Shapiro, 1983). Običan čovek ili nije svestan nespojivosti slobodnog tržišta sa regulacijom ili prihvata činjeničko stanje sa kojim se svakodnevno suočava ili jednostavno šalje poziv u pomoć prihvatanjem kršenja bazičnih načela liberalnog kapitalizma sve dok to ima nekog pozitivnog efekta. Međutim, činjenica je i da se entuzijizam lagano gubi, pa bi produbljivanje ili duže trajanje krize moglo dovesti do gubitka kritične zalihe podrške javnog mnjenja za konkretnu politiku usmerenu ka saniranju posledica takvog stanja. To implicira važnost povratka poverenja kako u sistem tržišne privrede, tako i u mogućnosti onih koji upravljaju nacionalnim ekonomijama.

LITERATURA:

- BBC World Service Poll (2009): Economic System Needs 'Major Changes': Global Poll, izveštaj dostupan na www.worldpublicopinion.org (sajt posećen 31. 03. 2009. g.).
- Fukuyama, F. (2000): Will Socialism Make a Comeback?, magazin *Time*, 22. maj 2000.
- Fukujama, F. (2002): *Kraj istorije i poslednji čovek*. Podgorica: CID.
- Gallup International (2008): Voice of the people 2008, sajt www.voice-of-the-people.net (sajt posećen 20. 03. 2009. g.).
- GlobeScan (2008): Erosion of Support for Free Market System: Global Poll, izveštaj dostupan na www.worldpublicopinion.org (sajt posećen 21. 03. 2009)
- GlobeScan (2008): Widespread Unease about Economy and Globalization - Global Poll, izveštaj dostupan na www.worldpublicopinion.org (sajt posećen 21. 03. 2009)
- Inglehart, R. (1990): *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (2007): Mapping Global Values. U Y. Esmer & T. Pettersson (Eds.), *Measuring and Mapping Cultures: 25 Years of Comparative Value Surveys* (pp. 11-32). Leiden-Boston: Brill.
- Inglehart, R., Welzel, C. (2005): *Modernization, Culture Change, and Democracy – The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inkeles, A. (1969): Making Man Modern: On the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries. *The American Journal of Sociology*, 75, 208-225.
- Inkeles, A., Smith, D. H. (1974): *Becoming Modern*. London: Heinemann.
- Lerner, D. (1964): *The Passing of Traditional Society*. New York: Free Press.
- Lipset, S. M. (1969): *Politički čovek*. Beograd: Rad.
- Page, B. I. & R. Shapiro (1983): Effects of Public Opinion on Policy, *American Political Science Review*, Vol. 77, No. 1, pp. 175-190.
- Schwartz. S. H. (2007). A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. U Y. Esmer & T. Pettersson (Eds.), *Measuring and Mapping Cultures: 25 Years of Comparative Value Surveys* (pp. 33-78). Leiden-Boston: Brill.
- Standard Eurobarometer 70 (2008), izveštaj dostupan na ec.europa.eu/public_opinion (sajt posećen 26. 03. 2009)

Zoran Pavlovic
Institute of Social Sciences
Belgrade

WORLD PUBLIC OPINION ON WORLD ECONOMIC CRISIS

The subject of this paper is the analysis of attitudes of citizens of different parts of the world towards some aspects of the ongoing economic crisis. The support of the citizens from various countries around the world for the free market and market economy, as well as for state interventions on the market, their expectations concerning future economic conditions in resident country or in the world as a whole were analysed. In the context of the economic crisis, changes of attitudes towards these issues in past few years were also analysed. The data from global (world) public opinion research which was conducted periodically by *Gallup International Association* and *Globe Scan Incorporated* were used as an empirical base for this analysis. The results showed that the majority of world's population holds pessimistic views about the upcoming 2009, predicts that the economic situation in their country as well as in the world as a whole is going to get worse and that the unemployment rate is going to increase. The support for free market system is decreasing, as well as the support for state interventions while, at the same time, the meaning of these becomes similar in the minds of the ordinary people. The belief that some radical changes of world economic system are necessary is widespread. In the concluding part of the paper, the importance and implications of these results are discussed.

Key words: world public opinion, economic crisis, market economy, attitudes.